

УДК 330.342 Проф. Г.І. Башнянин¹, д-р екон. наук; проф. Б.В. Кульчицький², д-р екон. наук; здобув. Л.Я. Гончарук¹; аспір. А.І. Тесля²

ТИПИ І ВИДИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Дослідження спрямоване на теоретичний аналіз природи процесів соціалізації економічних систем. Виділено та досліджено три ключові типи соціалізації економічних систем – соціально-економічну соціалізацію, функціональну соціалізацію і формційну соціалізацію, а також відповідні їх типи, що стає методологічною основою подальшого дослідження соціалізаційних процесів в сучасних економічних системах як розвиненого, так і перехідного типу.

Ключові слова: соціалізація, типи соціалізації, соціально-економічна соціалізація, функціональна соціалізація, формційна соціалізація.

Постановка проблеми. Становлення в Україні нових суспільно-економічних відносин супроводжується фундаментальними зрушеннями у соціальних орієнтирах розвитку національної економіки. Всебічний розвиток та задоволення потреб людини, які є метою економічного прогресу, потребують загальної соціалізації економічної системи. Розвиток та вдосконалення соціалізаційних процесів в економічній системі забезпечує не тільки реальні умови для найкращого задоволення соціально-економічних потреб людини, але й формує економічні умови подальшого економічного зростання суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Соціалізацію та соціальну політику як процес посилення соціальної спрямованості економічного розвитку досліджують в економічній літературі впродовж усього періоду становлення та розвитку економічної теорії (політичної економії) як науки. Однак здебільшого соціалізацію аналізували в економічній літературі з позицій її впливу на так звані соціальні результати функціонування та розвитку тих чи інших економічних систем, тобто на людину як основний соціальний результат будь-якої господарської діяльності [7-9, 11, 12]. Соціалізація економіки, на погляд Н. Гринчук, упорядковує і структурує економічні відносини за допомогою правил і норм, сприяє підвищенню стійкості економічної системи та формує довготермінові чинники її стабільного розвитку [10, с. 18]. Рівень розвитку соціалізації економіки, стверджують В.С. Савчук і Ю.К. Зайцев, залежить від ступеня активності особистості у процесі прийняття та реалізації рішень, готовності сприймати ці зміни та забезпечувати їх позитивний характер своєю працею [13, с. 113].

Наявність в економічній літературі різних підходів до процесу соціалізації свідчить про те, що соціалізація – це багатоаспектний, багатовимірний економічний процес. У вітчизняній економічній літературі значний внесок у вирішення проблеми соціалізації економічних систем в напрямі з'ясування природи соціалізації та її впливу на ефективність функціонування економічних систем внесли провідні українські вчені: Г.І. Башнянин [1-6], Н.Б. Буряк [2, 4], Л.Я. Гончарук [3], Б.В. Кульчицький [1], Г.С. Третяк [2, 4, 5], М.С. Хом'як [5]. Проте ця проблема потребує подальшого детального дослі-

дження. Враховуючи глибинність та багатогранність проблеми соціалізації економіки та різноманітність напрямів її прояву, в сучасній науковій літературі існує об'єктивна необхідність узагальнення та дослідження нових тенденцій та особливостей соціалізації економічних процесів.

Методика дослідження. Виокремити основні види соціалізації економічних систем, дослідити її та проаналізувати відповідні їх типи.

Результати дослідження. Проблема природи процесів соціалізації в економічній літературі не має однозначного вирішення. І це закономірно, адже соціалізація – це багатоаспектний, багатовимірний економічний процес і різні дослідники аналізують його з різних боків, а тому внаслідок такого її вивчення доходять різних висновків і дають різні інтерпретації цього поняття і реального економічного процесу. Залежно від того, з якого боку ми його розглядаємо, можна виділити, принаймні, три інтерпретації соціалізації.

З суто соціально-економічного боку (тобто з боку відносин власності на основні економічні ресурси та капітал), під соціалізацією слід розуміти процес переходу від приватної до державної форми власності. Таку соціалізацію тому і можна кваліфікувати як соціально-економічну. Соціально-економічну соціалізацію можна проводити різними методами: шляхом часткового викупу державою пакету акцій певних фірм; шляхом повного викупу державою пакету акцій цих фірм; шляхом націоналізації (повної чи часткової). В останньому разі формуються, зазвичай, тотально соціалізовані чи тотально соціалістичні (адміністративні) економічні системи. У перших двох випадках – гіпо- чи квазісоціалізовані (гіпо- чи квазісоціалістичні) системи. Соціально-економічна соціалізація тією чи іншою мірою зберігається і в перехідних економіках, особливо на перших етапах їх становлення та розвитку. З розвитком процесів приватизації вона поступово згортатиметься, а відповідні перехідні економічні системи капіталізуватимуться. У цьому контексті процес капіталізації (шляхом чи на основі приватизації) виступає як протилежний процесу соціалізації. Внаслідок згортання соціально-економічної соціалізації перехідних економік вони будуть еволюціонувати в напрямі формування спочатку гіпо-, а потім і власне чи квазікапіталістичних економічних систем. У розвинених економіках соціально-економічна соціалізація має дуже обмежений коридор розвитку, вона, зазвичай, охоплює лише незначну частку несупільного сектору економіки.

У суто функціональному плані під соціалізацією потрібно розуміти процес використання певної частки чистого грошового доходу на соціально-матеріальний і соціально-духовний (соціально-інтелектуальний) розвиток людини. Соціалізація, яка реалізовує себе саме так, у роботі кваліфікована як функціональна. Інтенсивність розвитку функціональної соціалізації залежить, по-перше, від етапу історичного розвитку певних систем, по-друге, від техніко-технологічного типу цих систем. На підставі узагальнення світового досвіду історичного розвитку економічних систем формується теоретичний висновок про те, що з переходом від доіндустріальних до індустріальних і постіндустріальних (квазіпостіндустріальних) економічних систем інтенсивність розвитку функціональної соціалізації посилюється. Доіндустріальні, індустрі-

¹ Львівська КА;

² Львівський НУ ім. Івана Франка

альні і постіндустріальні (квазіпостіндустріальні) економічні системи – це, відповідно, гіпосоціалізовані (гіпосоціалістичні), квазісоціалізовані (квазісоціалістичні) і власне чи гіперсоціалізовані (власне чи гіперсоціалістичні). У перехідній економіці України на сучасному етапі її розвитку панівними є власне індустріальні (чи, в кращому разі, квазіпостіндустріальні) системи, що дає підставу їх кваліфікувати як квазісоціалізовані чи власне соціалізовані системи. В розвинених західних економіках інтенсивність розвитку функціональної соціалізації значно вища, ніж у перехідних, а тому економічні системи в них слід кваліфікувати як власне соціалізовані або навіть і як гіперсоціалізовані.

У розвитку функціональної соціалізації можна виділити два рівні, на підставі чого можна умовно виділити і її два види. По-перше, це елементарна функціональна соціалізація, за умов якої певна частина чистого грошового доходу спрямовується на соціально-матеріальний розвиток людини. По-друге, вища чи висока функціональна соціалізація, яка передбачає використання певної частини чистого грошового доходу на соціально-духовний (соціально-інтелектуальний) розвиток людини. Співвідношення між указаними видами (рівнями) функціональної соціалізації також залежить від етапу історичного розвитку і техніко-технологічного типу відповідних економічних систем. З переходом від доіндустріального до індустріального і постіндустріального економічного розвитку інтенсивність розвитку вищої функціональної соціалізації посилюється, а нижчої, навпаки, знижується. Постіндустріальні економічні системи значно соціалізованіші у вищому функціональному розумінні, ніж у нижчому. В перехідній економіці України вища соціалізація ще слабо проявляється, зате певного рівня розвитку вже досягла нижча чи елементарна функціональна соціалізація.

Функціональна соціалізація як використання чистого грошового доходу на соціально-матеріальний і соціально-духовний (соціально-інтелектуальний) розвиток людини прямо протилежна капіталізації. З її посиленням економічні системи еволюціонують у напрямі переходу від гіпосоціалістичних до квазі- чи власне соціалістичних систем. Відповідно понижуються рівень їх капіталізації, вони із власне чи гіперкапіталістичних еволюціонують у бік трансформації в квазі- і гіпокапіталістичні. У перехідних економіках чистий грошовий дохід більше капіталізується, ніж соціалізується, що дає підстави у цьому контексті їх кваліфікувати як значно капіталізовані системи. А в розвинених економіках, навпаки, значно більше почав проявлятися процес соціалізації грошового доходу, що дає підстави стверджувати про вищий соціалістичний характер цих економік, ніж у державах з перехідною економікою.

Соціалізація може також трактуватися як процес розширення суспільного (разом з квазісуспільним) сектору економіки, в якому виробляються і споживаються суспільні блага та послуги. Така соціалізація в роботі кваліфікована як формаційна, оскільки вона змінює характер економіки і посилює її "соціалістичне забарвлення". Формаційна соціалізація з історичним розвитком має тенденцію до посилення, що посилює відповідно соціалістичний характер національної економіки. Однак у вужчому коридорі часу вона може не

лише посилюватися, а й послаблюватися в такт розвитку певного економічного циклу. Цей коливний розвиток формаційної соціалізації в роботі позначається як соціалізаційний цикл, що розвивається в такт з відповідним економічним циклом. Умовно можна виділити гіперкороткі, короткі і довгі соціалізаційні хвилі, які формуються в межах відповідного соціалізаційного циклу – субциклу, власне циклу і гіперциклу.

Відповідно до вказаних трьох інтерпретацій соціалізації виділяють три її типи – соціально-економічна, функціональна і формаційна соціалізація (рис.). Кожний тип соціалізації має свої види. Так, в соціально-економічній соціалізації можна виділити такі види як повна ринкова, повна адміністративна і часткова соціалізація.

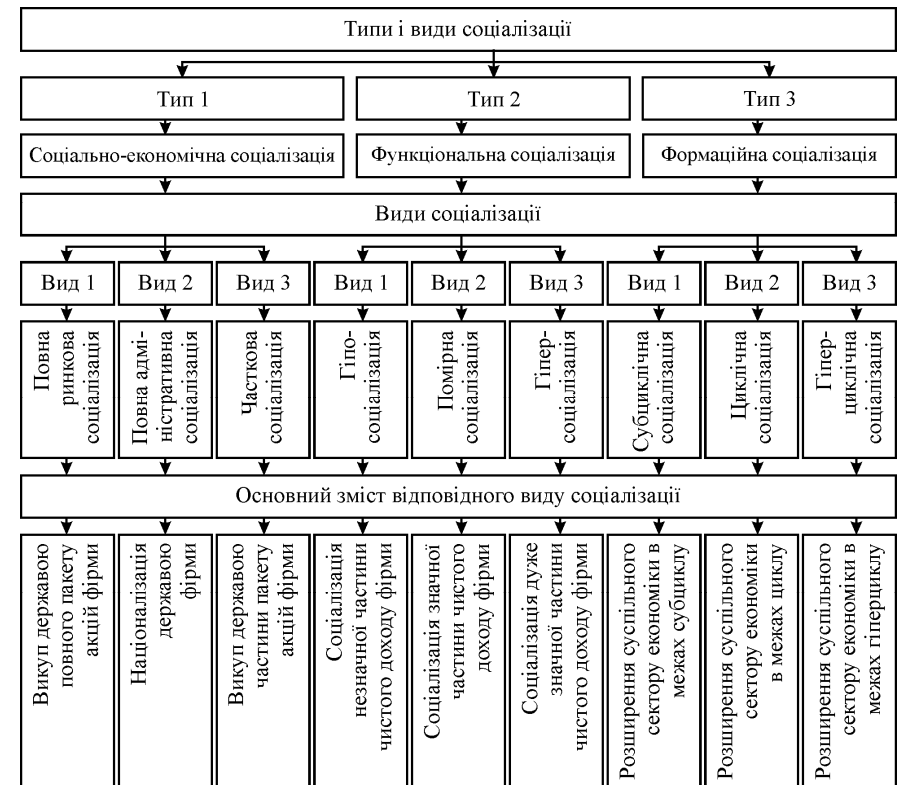

Рис. 1. Основні типи і види соціалізації економічних систем

Повна ринкова соціалізація характерна для розвинених країн і полягає у викупі державою повного пакету акцій фірми. Зауважимо, що вона має обмежений характер, оскільки охоплює лише певну частину (в певні періоди економічного розвитку, на певних фазах економічного циклу) приватного сектору чи сегмента національної мікроекономічної системи. Мова про соціально-економічну соціалізацію суспільного чи квазісуспільного сектора розвинених економік не може йти, оскільки останній і так завжди соціалізований

і розвивається здебільшого за умов державної власності на реальний капітал, або за умов значної підтримки державного капіталу.

Повна адміністративна соціалізація, яка полягає у націоналізації державою фірм веде до формування адміністративних економічних систем, які в радянській літературі були визначені як соціалістичні системи. За умов реального соціалізму соціально-економічна соціалізація має тотальний або майже тотальний характер. Позначення адміністративних систем як соціалістичних є проблематичним, оскільки насправді ці системи мали державно-капіталістичну, а не власне соціалістичну спрямованість розвитку та функціонування. В сучасній західній економічній літературі соціалістичними кваліфікуються такі економічні системи, які спрямовані в своєму розвитку на задоволення (якнайкраще) соціально-матеріальних потреб людей [14, 15].

Часткова соціалізація є реальним процесом в розвинутих країнах і означає викуп державою частини пакету акцій фірми.

Функціональна соціалізація, яка теж за інтенсивністю свого розвитку може бути потрібною: гіпосоціалізацією, помірною соціалізацією і гіперсоціалізацією. Гіпосоціалізацією соціалізація означає соціалізацію незначної частини чистого доходу фірми, помірна соціалізація – соціалізацію значної частини чистого доходу фірми, гіперсоціалізація – соціалізацію дуже значної частини чистого доходу фірми. Чим вищий ступінь економічного розвитку, тим більша інтенсивність розвитку функціональної соціалізації, тобто дедалі більша частина грошового доходу спрямовується на соціально-духовний і соціально-інтелектуальний розвиток людини.

Формаційна соціалізація диференціюється залежно від особливостей її формування впродовж певного економічного циклу, а тому можна виділити такі її види як субциклічну, циклічну і гіперциклічну соціалізацію. Соціалізаційний цикл, який формується і розвивається "в такт" з власне економічним циклом, пов'язаний з інтенсивністю формаційної соціалізації, яка змінюється в межах певного економічного циклу, тобто "пульсує" – то розширюється, то звужується (хоча в широкому історичному коридорі часу вона, зазвичай, має тенденцію до розширення). Залежно від того, як співвідносяться суспільний і приватний сектори національної економіки, матимемо різні типи цієї економіки. За переважання суспільного сектору економіка є більше "соціалістичною", ніж "капіталістичною", а за переважання приватного – навпаки.

Основним змістом субциклічної соціалізації є розширення суспільного сектору економіки в межах субциклу, циклічна соціалізація полягає в розширенні суспільного сектору економіки в межах циклу, а гіперциклічна соціалізація – в розширенні суспільного сектору економіки в межах гіперциклу.

Висновки. Поняття і явище соціалізації багатогранне і багатомірне, а тому воно може мати і різний зміст. Залежно від того, з якого боку ми його розглядаємо, можна виділити три інтерпретації соціалізації: по-перше, як процес посилення соціальної орієнтації економічного розвитку; по-друге, як процес усупільнення; по-третє, як процес розширення суспільного сектору національної мікроекономічної системи. На підставі потрібного розуміння процесів соціалізації виділяємо три їх типи: соціально-економічна, функціональна та формаційна соціалізація.

З позицій соціально-економічних, соціалізація – це процес формування державної форми власності на основні ресурси (капітал) відповідної мікроекономічної системи, який може проходити шляхом повного чи часткового викупу державного пакету акцій або через повну чи часткову націоналізацію. З позицій суто функціональних, під соціалізацією розуміється використання певної частини чистого грошового доходу для задоволення соціально-матеріальних і соціально-духовних (соціально-інтелектуальних) потреб людей. З позицій суто формаційних, соціалізація – це процес розширення в національній мікроекономічній системі суспільного і квазісуспільного секторів і, відповідно, звуження приватного сектору (чи сектору, де виробляються та споживаються несупільні блага). Формаційна соціалізація змінює характер національної економіки, вона поступово соціалізується і стає "соціалістичною" чи "квазісоціалістичною".

Розуміння соціалізації економічних систем як багатогранного поняття та її типологізація чи структуризація, тобто конструктивне виокремлення відповідних типів і видів соціалізації як певного процесу чи тенденції є методологічною основою подальшого дослідження соціалізаційних процесів в сучасних економіках.

Література

1. Башнянин Г.І. Актуальне дослідження проблем соціалізації економічних систем / Г.І. Башнянин, Б.В. Кульчицький // Регіональна економіка : наук.-практ. журнал. – 2011. – № 2. – С. 178-181.
2. Башнянин Г.І. Ефективність макроекономічної дерегуляції в гіпердовготривалому ринковому періоді / Г.І. Башнянин, Г.С. Третяк, Н.Б. Бурак // Економіка: проблеми теорії і практики : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетровського ДНУ. – 2010. – Вип. 262, т. IX. – С. 2316-2324.
3. Башнянин Г.І. Ефективність соціалізації економічних систем: методологічні проблеми метрологічного аналізу / Г.І. Башнянин, Л.Я. Гончарук. – Львів : Вид-во "Новий Світ-2000", 2010. – 240 с.
4. Башнянин Г.І. Регуляційна ефективність економічних систем / Г.І. Башнянин, Г.С. Третяк, Н.Б. Бурак // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.9. – С. 134-141.
5. Башнянин Г.І. Формаційні типи дерегуляційної ефективності економічних систем / Г.І. Башнянин, Г.С. Третяк, М.С. Хом'як // Перспективні інновації в науці, освіті, виробництві та транспорті : матер. Міжнарод. науч.-практ. конф. – Т. 13: Економіка, туризм і рекреація. Географія. Геодезія. – Одеса : Изд-во "Чорномор'є", 2011. – С. 9-12.
6. Башнянин Г.І. Економічні системи / за ред. Г.І. Башнянина та ін. – Львів : Вид-во ЛКА. – 2011. – Т. 2. – 496 с.
7. Беляєв О.О. Соціально-економічна трансформація: теорія та практика здійснення в Україні : навч. посібн. / О.О. Беляєв. – К. : Вид-во КНЕУ, 2006. – 176 с.
8. Галушка З.І. Деякі проблеми соціалізації сучасної економіки у світлі еволюційної теорії Й. Шумпетера / З.І. Галушка // Науковий вісник Чернівецького університету. – Сер. : Економіка. – 2011. – Вип. 579-580. – С. 24-28.
9. Геєць В.М. Соціогуманітарні складові перспектив переходу до соціально орієнтованої економіки в Україні / В.М. Геєць // Економіка України : політико-економічний журнал. – 2000. – № 1. – С. 4-11; № 2. – С. 4-12.
10. Гринчук Н. Сутність поняття "соціалізація економіки" / Н. Гринчук // Управління сучасним містом. – 2003. – № 7-9. – С. 17-23.
11. Кириленко В.І. Соціалізація господарського механізму та її вплив на стан соціально-економічного розвитку України / В. Кириленко // Держава та регіони : наук.-виробн. журнал. – 2009. – № 1. – С. 81-85.

12. Лагутін В.Д. Людина і економіка. Соціоекономіка / В.Д. Лагутін. – К. : Вид-во "Просвіта", 1996. – 336 с.

13. Трансформаційна економіка : навч. посібн. / за ред. В.С. Савчука і Ю.К. Зайцева. – К. : Вид-во КНЕУ, 2006. – 612 с.

14. Хейне П. Економічний образ мышлення / П. Хейне. – М. : Изд-во "Новости", 1991. – 704 с.

15. Шумпетер Й.А. Капіталізм, соціалізм, демократія / Й.А. Шумпетер. – К. : Вид-во "Основи", 1995. – 528 с.

Башнянин Г.І., Кульчицкий Б.В., Гончарук Л.Я., Тесля А.И. Типы и виды социализации экономических систем

Исследование направлено на теоретический анализ природы процессов социализации экономических систем. Выделены и исследованы три ключевые типы социализации экономических систем – социально-экономическая социализация, функциональная социализация и формационная социализация, а также соответствующие их типы, что позволило сформировать методологическую основу дальнейшего исследования социализационных процессов в современных экономических системах как развитого, так и переходного типа.

Ключевые слова: социализация, типы социализации, социально-экономическая социализация, функциональная социализация, формационная социализация.

Bashnyanin G.I., Kulchitsky B.V., Goncharuk L.Ya., Tesla A.I. By question about types and subtypes of economic socialization systems

The article directed on the theoretical analysis of the nature of the socialization processes of economic systems. In the research study identified and investigated three key types of socialization of economic systems – socio-economic socialization, functional and formational socialization, and their respective subtypes. It is the methodological basis for further study of socialization processes in modern economies, both developed and transition.

Keywords: socialization, the types of socialization, social-economic socialization, functional socialization, formational socialization.

УДК 330.142.26+658.4

*Проф. Т.Г. Васильців, д-р екон. наук;
магістрант О.О. Якимів – Львівська КА*

**ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ОСНОВИ УДОСКОНАЛЕННЯ
УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМ КАПІТАЛОМ
ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА**

Розглянуто поняття оборотного капіталу підприємства, його склад та структуру, теоретичні основи ефективності управління та принципи управління оборотним капіталом торговельного підприємства. Запропоновано удосконалення ефективності використання оборотного капіталу підприємства.

Ключові слова: оборотний капітал, діагностика та ефективність управління.

Постановка проблеми. За умов ринкової економіки діяльність більшості підприємств істотно ускладнюється, підвищується її невизначеність і рівень ризику. А тому, більшість підприємств потребує сучасної методики і оцінювання фінансового стану, діагностику управління оборотним капіталом, іншими фінансовими показниками, якістю розрахунково-фінансових операцій і платіжної дисципліни.

У господарській практиці під час оцінювання фінансового стану підприємства велику увагу приділяють аналізу та визначенню раціональності розміщення оборотного капіталу, оскільки саме від швидкості перетворення

оборотного капіталу у грошові кошти залежить ліквідність підприємства, отримання прибутку з кожного обороту. У зв'язку з цим виникає потреба у встановленні та обґрунтуванні критерію раціонального використання джерел фінансування оборотного капіталу та ефективності їх використання.

Обґрунтованість та дієвість фінансових рішень за умов ринкової економіки значною мірою залежать від якості фінансово-аналітичних розрахунків. Зміст та значущість таких розрахунків виходять за межі простих арифметичних дій або обчислення окремих безсистемно відібраних показників. У разі застосування моделей, які б дозволили здійснювати поглиблену оцінку фінансового стану та оцінювати можливості підприємства щодо його розвитку, можна було б своєчасно вживати заходів для покращання фінансового стану.

Мета дослідження – розкрити теоретичні основи та запропонувати шляхи підвищення ефективності управління оборотним капіталом торговельного підприємства.

Виклад основного матеріалу. В економічній літературі існують різні підходи до визначення сутності оборотного капіталу. Окремі науковці спрощено трактують його як "предмети праці", "матеріальні активи", "гроші, що обертаються". Але найчастіше оборотний капітал ототожнюється з грошовими ресурсами, які вкладено в оборотні виробничі фонди і фонди обігу для забезпечення безперервного виробництва та реалізації виготовленої продукції. В.Г. Білоліпецький визначає оборотний капітал як грошові ресурси, вкладені у виробничі фонди та фонди обігу. Л.Д. Буряк визначає оборотний капітал як грошові кошти, авансовані в оборотні виробничі фонди та фонди обігу для забезпечення безперервності процесу виробництва і реалізації продукції [4].

У зарубіжній літературі під оборотним капіталом розуміють категорію "працюючий капітал". Американські економісти Ю.П. Брігхем і Л.С. Гапенський наводять дві дефініції працюючого капіталу: валовий працюючий капітал, під яким розуміють поточні активи, або чистий працюючий капітал, під яким розуміють різницю між поточними активами і поточними пасивами.

На нашу думку, оборотний капітал торговельного підприємства є сукупність матеріальних та грошових цінностей (економічних ресурсів) підприємства, що знаходяться в постійному кругообігу, змінюють свою матеріальну форму протягом одного операційного циклу та в повному обсязі переносять свою вартість на товари, що реалізує підприємство. В організації оборотного капіталу слід розрізняти їх склад та структуру. Під складом оборотного капіталу розуміють сукупність їх елементів (статей). Структура ж оборотного капіталу – це співвідношення між окремими їх елементами в їх загальному обсязі.

Структура оборотного капіталу відображає, зокрема, специфіку операційного циклу, а також те, яка частина поточних активів фінансується за рахунок власних коштів і довготермінових кредитів, а яка – за рахунок позикових, включаючи короткотермінові кредити банків. Склад і розміщення оборотного капіталу залежать від того, в якій сфері він функціонує: виробнича, торгово-посередницька, сфера послуг (зокрема фінансова).

У складі оборотного капіталу торговельного підприємства провідне місце займають матеріальні обігові активи, які представлені товарними запа-